

Universal Xalqaro Ilmiy Jurnal

Jurnalning bosh sahifasi: <https://universaljurnal.uz>

BO'LAJAK TARIX O'QITUVCHILARINI O'QUVCHILARDA TARIXIY VA MA'NAVIY IDEALLARGA AKSIOLOGIK MUNOSABATNI SHAKLLANTIRISHGA TAYYORLASH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH (TARIX FANLARI MISOLIDA)"

Tursunova Dilnoza Adhamjon qizi

Qo'qon davlat pedagogika instituti tayanch doktoranti

Maqola haqida ma'lumot
Qabul qilingan: 04.07.2024
Qayta qabul: 07.07.2024
Saytda mavjud: 15.06.2024

Muallif (lar)
D.A.Tursunova

[10.69891/3060-4540.2024.1.1.004](https://doi.org/10.69891/3060-4540.2024.1.1.004)

Muallif bilan aloqa

tursunovad006@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0009-0887-6887>

© D.A.Tursunova

UNIVERSAL xalqaro ilmiy jurnal

Ochiq ma'lumotlar:

<https://universaljurnal.uz/index.php/jurnal>

Maxfiylik bayonoti

Materialni istalgan vosita yoki formatda nusxalash va qayta tarqatish hamda maqoladan to'g'ri iqtibos keltirish va litsenziyasini ko'rsatish sharti bilan istalgan maqsadda foydalanish mumkin.

Annotatsiya. Mazkur maqolada tarixiy va ma'naviy ideallar hamda ularga aksiologik munosabatini rivojlantirish ijtimoiy-pedagogik zaruriyat hususida ayrim fikr-mulohazalar bayon etilgan. Shuningdek, maqolada jamiyatning ma'naviy-axloqiy qiyofasi va jamiyat a'zolarining ma'naviy qiyofasini yuksaltirishda tarixiy va ma'naviy ideallarning o'zni hususida hamda ma'naviy ideal va reallikning mazmunini tashkil etuvchi tushunchalarni aniqlash, ular o'rtasidagi munosabatlarni tartibga solish asosida aniq bir tizimni yaratish, alohida olingan tushunchalar evolyutsiyasini ko'rib chiqish, milliy idealni harakatga keltiruvchi kuchlar, ularning tabiatini tahlil etish kabi masalalar bayon etilgan.

Kalit so'zlar. Mafkuraviy kursh, tarixiy va ma'naviy ideallar, jamiyat, ijobiy natija, fuqarolik jamiyati, ongli munosabat, ijtimoiy-ma'naviy muhit.

Аннотация: В данной статье представлены некоторые мнения о социально-педагогической необходимости разработки историко-духовных идеалов и ценностного отношения к ним. Также в статье рассматривается роль историко-духовных идеалов в повышении духовно-нравственного образа общества и духовного образа членов общества, а также определение понятий, составляющих содержание духовного идеала и реальности. и регулирования отношений между ними описаны такие вопросы, как создание системы, рассмотрение эволюции отдельных понятий, сил, движущих национальный идеал, и анализ их природы.

Ключевые слова. Идеологический курс, историко-духовные идеалы, общество, положительный результат, гражданское общество, сознательное отношение, социально-духовная среда.

Abstract. This article presents some opinions on the socio-pedagogical necessity of developing historical and spiritual ideals and axiological relation to them. Also, in the article, the role of historical and spiritual ideals in raising the spiritual and moral image of society and the spiritual image of society members, as well as the definition of the concepts that make up the content of the spiritual ideal and reality, and the regulation of the relationship between them issues such as creation of a system, consideration of the evolution of separate concepts, forces that move the national ideal, and analysis of their nature are described.

Keywords. Ideological course, historical and spiritual ideals, society, positive result, civil society, conscious attitude, socio-spiritual environment.

Kirish. Mafkuraviy, g'oyaviy va informatsion kurashlar kuchayib borayotgan hozirgi murakkab va tahlikali davrda ijtimoiy-ma'naviy muhit holatini sog'lomlashtirish, ma'naviy-ma'rifiy ishlarni yangi bosqichga ko'tarish, aholini turli mafkuraviy xurujlardan himoya qilish, yurtdoshlarimizning hayotga ongli munosabatini shakllantirish dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Biz hozir globallashuvning inson hayotini deyarli hamma jihatlariga daxl qilayotgan, jamiyat hayotini tubdan o'zgartirayotgan, o'zining barcha ijobiy yutuqlari bilan birgalikda milliy ongdagi evrilishlarga, ma'naviy-axloqiy qadriyatlarimizning muayyan jihatdan emirilishiga kuchli ta'sir o'tkazayotgan tahlikali sharoitda yashamoqdamiz. Shunday ekan jarayoning faqat ijobiy natijalariga mahliyo bo'lib, salbiy natijalariga e'tiborsizlik bilan qarash millat kelajagi, yurt ravnaqi uchun xavf-xatardir. Achinarlisi, shuki joylarda jamiyatimiz

ijtimoiy-ma'naviy muhitining beqarorlashuviga sabab bo'layotgan, millat, Vatan, inson sha'ni uchun tamg'a bo'layotgan "ommaviy madaniyat"ning ko'rinishlari, muayyan axloqsizlik, milliy qadriyatlarga nisbatan bepisandik, mas'uliyatsizlik holatlarning uchrab turganligining guvohi bo'lib turibmiz. Vaholanki, "Ommaviy madaniyat"ning millatlar va xalqlar ma'naviyatining yemiruvchi omili sifatida namoyon bo'lishi insoniyatning milliy zamini va o'zligidan begonalashuviga olib kelmoqda. Ushbu jarayonda fuqarolar tahlil qobiliyatini shakllantirish, mavjud xavflarga qarshi ma'rifiy kurashchanlikni kuchaytirish, yuzaga kelishi mumkin bo'lgan xatarlarni oldini olish, profilaktika ishlarini samarali tizimini yo'lga qo'yish, ogohlik va hushyorlikni oshirish kabi tizimli ishlarni talab qiladi. Agar mazkur tizimga e'tibor qaratilmasa, unda, milliy qiyofasi va milliy ma'naviy qadriyatlaridan mahrum bo'lgan, olomonning shakllanishiga olib keladi. Shunday ekan, hozirda milliy axloqimizga nisbatan mavjud tahdidlarni bartaraf etish ulardan himoyalani borasida ichki imkoniyatlarimizni ishga solishning samarali mexanizmlarini ishlab chiqish bunda eng ta'sirchan usul vositalaridan samarali foydalanish kerak bo'ladi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya. O'zbekistonda demokratik jihatlarining yanada chuqurlashib, fuqarolik jamiyatining esa tobora rivojlanib borayotganligi real imkoniyat, shaffof ideal garmoniyasining nechog'lik qudratga ega ekanligini ko'rsatib turibdi. Real imkoniyat va shaffof ideal garmoniyasi har

bir millat, davlat taqdirida tarixan aniq namoyon bo'ladi va davr talablaridan kelib chiqqan holda yangi innovatsiyalar bilan boyib boraveradi.

Shu o'rinda biz yuqoridagi muhitlarda qaror toptirilishi maqsad qilib olingan "Jamiyatning ma'naviy-axloqiy muhiti" tushunchasiga ham to'xtalib o'tsak. Jamiyatning ma'naviy-axloqiy muhiti murakkab ijtimoiy voqelikdir. Ushbu voqelik negizida shaxs – guruh (jamo) – jamiyat o'rtasidagi iqtisodiy, siyosiy, huquqiy va ma'naviy axloqiy munosabatlar yotadi. Mazkur muhit o'ziga xos xususiyatlarga ega. Birinchidan, jamiyat ma'naviy - axloqiy muhiti shaxs, guruh va jamoaning axloqiy faoliyatini belgilovchi mezonlarning makonda tarkib topishi; Ikkinchidan shaxs va jamiyat munosabatlarini tartibga soluvchi va yo'naltiruvchi omil hisoblanadi; Uchinchidan, har bir jamiyat o'z ma'naviy-axloqiy muhitini yaratadi. Ijtimoiy tuzum o'zgarishi bilan ma'naviy-axloqiy muhit ham o'zgaradi. O'zgarayotgan ijtimoiy muhitga insonning adaptatsiya (moslashish, ko'nikish) qobiliyati muvofiq bo'lmo'g'i lozim. Inson o'zgargan muhitning talab va ehtiyojlariga o'zini moslamasa bir qator muammolar kelib chiqadi. Demak, hozirda yangilanayotgan O'zbekistonda amalga oshirilayotgan islohotlarga nafaqat moslashish balki, unda faol ishtirok etish, shaxsiy tashabuskorlik ko'rsatish davr talabi.

Tahlil va natijalar. Jamiyatning ma'naviy muhiti uning adolatli ravishda rivojlanish xususiyatlarini, uning axloqiy muhiti unda qadriyatlarining tarkib topish yo'nalishlarini ifodalaydi. Demak, jamiyat ma'naviy-axloqiy muhiti yangi normalar, printsiplar, qoidalar va qarashlarni taqazo etadi. Jamiyat ma'naviy-axloqiy muhitining asosiy me'yorlari jamiyatni ma'naviy-axloqiy jihatdan sog'lom

rivojlantirishdan iborat. Uning printsiplari esa axloqiy me'yor va mezonlarga amal qilishdir.

Ma'naviy ideal qanchalik aniq va etti marta o'lchab bir kesish tamoyiliga asoslangan holda yaratilsa, u shunchalik hayotiy bo'lishligini mustaqillik yillari tarixi ko'rsatib turibdi. Mamlakatda ushbu sohada nafaqat biz, balki ko'plab xorij mamlakatlari uchun ahamiyatga molik tajriba to'plandi. Ushbu tajribani nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilish hozirgi kunda milliy ijtimoiy falsafamizning muhim muammolaridan biri hisoblanadi. Shuningdek, ma'naviy ideal va ijtimoiy reallik o'rtasidagi o'zaro aloqadorlik, o'zaro ta'sirning me'yorlari, Ma'naviy ideal va reallikdagi mutanosiblikning mamlakat ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy, ma'naviy hayoti ravnaqidagi o'rnini o'rganish va undan metodologik xulosalar chiqarish muhim ahamiyatga ega.

Tarixiy va ma'naviy ideallar hamda ularga aksiologik munosabatini rivojlantirishning dolzarbligi quyidagilar bilan belgilanadi:

Birinchidan, umuminsoniy ma'naviy idealning muhim tarkibiy qismi bo'lgan, milliy idealning umuminsoniy idealdan oziqlanishi va umuminsoniy idealning shakllanishi, takomillashuvida milliy idealning o'rnini va rolini mustaqillik sharoitida, milliy idealni tiklash, uni yangi mazmun bilan boyitish, uning gumanistik qadrini xalqlaro miqyosda transformatsiya qilish amaliyoti orqali, tahlil etishga nisbatan zaruriyatning kun sayin ortib borayotganligi.

Ikkinchidan, ma'naviy idealning mazmuni va uni harakatga keltiruvchi kuchlarni ochib berish ijtimoiy falsafada

muhim muammo hisoblanadi. Ma'naviy ideal va reallikning mazmunini tashkil etuvchi tushunchalarni aniqlash, ular o'rtasidagi munosabatlarni tartibga solish asosida aniq bir tizimni yaratish, alohida olingan tushunchalar evolyutsiyasini ko'rib chiqish, milliy idealni harakatga keltiruvchi kuchlar, ularning tabiatini tahlil etish ahamiyatlidir. Milliy ideal millatning tarixiy takomili bilan barobar rivojlanuvchi hodisa. Bugun o'zbek milliy ideali o'zbek millati yaratgan ijtimoiy ideallar sintezidir.

Uchinchidan, mustaqillikni mustahkamlash, jamiyatni demokratlashtirish va yangilash, modernizatsiya va isloh etish sharoitida millatning asriy orzu umidlari bo'lgan milliy yuksalish kabi ijtimoiy idealga talab bir necha barobar ortib bormoqda. Bu mamlakatimiz mustaqilligini yanada mustahkamlash yo'lidagi islohotlar jarayonida o'z ifodasini topmoqda. Jamiyat taraqqiyoti Ma'naviy idealva reallikning o'zaro aloqadorligini nazariy va amaliy nuqtai nazardan yangilashni talab qiladi.

To'rtinchidan, globallashtirish jarayonining kengayib va chuqurlashib borishi umuminsoniy va milliy ideal nisbatini jiddiy tahlil etishni taqozo qilmoqda. Globalizmda umuminsoniylikdan ko'ra ma'lum bir davlat va kuchlar manfaati demokratiya niqobi ostida birinchi o'ringa chiqmoqda, globallashtirishga sub'ektsiz kirib borish, "ommaviy madaniyat" kabilar keng targ'ib qilinmoqda. Shuning uchun bugun globalizm va u bilan bog'liq mafkuralar, ularning zararli oqibatlarini ochib tashlash, milliy idealni mazmunan boyitish, uning joziba kuchini oshiruvchi omillarini yaratishni talab qilmoqda.

Beshinchidan, mamlakatimizda demokratik islohotlarni yanada chuqurlashtirish

va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish kontseptsiyasi ishlab chiqildi. Ijtimoiy sub'ektlarning intellektual va ma'naviy salohiyatini, ularning ijtimoiy idealni o'zlashtirishi, real hayotda ushbu ideallarning qanday hajm, mazmun va tezlikda amalga oshib borayotganini ko'ra bilish, baholashi, unda o'z ishtirokini ob'ektivlashtirish madaniyatini shakllantirish masalasi tobora dolzarblashmoqda. Ma'naviy ideal va ijtimoiy reallik dialektikasini tadqiq qilish ushbu jarayonni tizimli bilishda va shaxsning fidoiy fuqaro sifatida ijtimoiy ideallarni hayotiyashtirishiga, yangi ideallarni shakllantirishiga xizmat qiladi.

Milliy tiklanishdan milliy yuksalish sari jadal rivojlanib borar ekanmiz, aholi, ayniqsa yoshlar ongi va dunyoqarashini milliy qadriyatlar asosida boyitib borishda, milliy qadriyatlarimizni ichki va tashqi muhitning salbiy ta'siridan ommaviy himoyalashda "milliy, ma'naviy, mafkuraviy immunitetni uyg'unlikda shakllantirish" va uni amaliyotda samarasiga erishishda ma'naviy ideal omili muhim ahamiyat kasb etadi. Davlat va jamoat tashkilotlari tomonidan bu borada muayyan ishlar amalga oshirilganiga qaramasdan yon-atrofdagi yuz berayotgan voqealarga daxldorlik hissini oshirish, mamlakatimiz mustaqilligi, tinch-osoyshta hayotimizga xavf tug'dirishi mumkin bo'lgan tajovuzlarga qarshi izchil kurash olib borish, ushbu jarayonga innovatsion yondoshuvni joriy etish, jamiyatda ijtimoiy-ma'naviy muhit holatini aniqlash va manzilli sog'lomlashtirish tizimining metodologiyasi yaratishni taqozo etmoqda.

Mazkur metodologiyani yaratilishi ijtimoiy-ma'naviy muhit va unga nisbatan tahdidlarni oldini olishda ijtimoiy-falsafiy, pedagogik psixologik hamkorlikni talab qiladi.

O'zbek xalqi o'zining qadimiy, boy milliy ideallariga ega. Uning ildizlari eramizdan oldingi X asrlarga borib taqaladi. Ko'hna Sharq og'zaki ijodining ilk namunalari bo'lmish Mitra, Ardivisura, Anaxita, Vertragna singari ma'budalarga bag'ishlangan afsonalarda milliy ideallarning mifologik dastlabki andozalarini Mahmud Qoshg'ariyning "Devonu lug'otit turk" asari orqali esa vatanparvarlik, insoniylik, hamjihatlik, mardlik va jasorat, ilm o'rganish, kasb-hunar egallashga da'vat, kattalarga hurmat, kichiklarga shafqat, halollik, poklik, do'stlik, sadoqat, kamtarlik, fidoyilik kabi mukammallashgan ideal va g'oyalar bilan tanishamiz.[1.B.27]

Eramizdan avvalgi VIII asrga kelib qadimgi Xitoyda quldorlikdan feodal jamiyatiga o'tish boshlanadi. Jamiyatdagi tub o'zgarishlar kishilarning dunyoqarashiga ta'sir qilmay qolmaydi. Natijada – er.avv. VIII – V asrlarda "barcha maktablar raqobati", ya'ni turli falsafiy, siyosiy, diniy oqimlarning o'zaro bahsli davri boshlanadi.[2.B.39-40] Dao – konfutsiylik ana shu davrda yuzaga kelib, keyinchalik Xitoy xalqining ijtimoiy-axloqiy va siyosiy-falsafiy ta'limotiga aylangan. Daosizmning asoschisi Lao-tsi hisoblanadi. Uning ijtimoiy-axloqiy va siyosiy-falsafiy qarashlari "Dao – de – tszin" ("Ezgu amallar yo'li yoxud kuch va harakatlar haqida Kitob") asarida ifoda etilgan. "Dao" turlicha talqin qilinib tushuncha, sirli kuch sifatida barcha mavjud narsalarning boshi, asosi, ijtimoiy hayot va taraqqiyotning umumiy qonuni, boshqarish printsipli sifatida qaraladi.[2.B.48] Lao-tsi ta'rifiga ko'ra "dao" borliqni yaratuvchi va

ifoda etuvchi ideya, ideal, substantsiyadir. Bu aslida Lao-tszining "ideallashtirilgan urug'chilik jamiyati" to'g'risidagi qarashlari edi.

Taklif va tavsiyalar. Yuqoridagilardan kelib chiqib quyidagi taklif va tavsiyalarni ilgari surish mumkin:

1. Ma'naviy idealning mazmuni va uni harakatga keltiruvchi kuchlarni ochib berish ijtimoiy falsafada muhim muammo hisoblanadi. Ma'naviy ideal va reallikning mazmunini tashkil etuvchi tushunchalarni aniqlash, ular o'rtasidagi munosabatlarni tartibga solish asosida aniq bir tizimni yaratish;

2. Alohida olingan tushunchalar evolyutsiyasini ko'rib chiqish, milliy idealni harakatga keltiruvchi kuchlar, ularning tabiatini tahlil etish;

3. Tarix fanining o'qitish metodlari tizimini tashkil etgan ko'rgazmali, og'zaki, matnlar vositasida o'qitish va amaliy metodlar bir-biri bilan o'zaro chambarchas bog'langan holda dars jarayonini olib boorish.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda olib borilgan tadqiqotlarda ijtimoiy idealning irratsional hamda emotsional xususiyatlari ifodalangan. Zero, ba'zi hollarda ma'naviy ideal belgilari hayotda real mavjud bo'lmasligi ham mumkin. Ya'ni, u hozirgi zamonda ham, kelajakda ham bo'lmaydi, uning mavjudlik sharti – o'tgan zamon bilan belgilanadi. Shunday qilib, kishilarning ijtimoiy idealga bo'lgan intilishi ularning o'z zamonasidagi odatiy sharoitga sig'maslik, uni tezroq kengaytirish uchun qilingan xatti-harakatidan ham iborat deb qaraladi. O'z navbatida mazkur xatti-harakat uchun

namunani ular kelajakdan topolmaydilar, miqyosida idealning reallashuvi chunki bu murakkab voqelikdagi ibrat innovatsion yondoshuvni vujudga tarixiylikni, tajribaviylikni talab etadi. Jamiyat keltiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Маҳмуд Қошғарий. Девону луғотит - турк. Уч жилдлик. – Тошкент: Фан, 1963.
2. История китайской философии. -М.: Прогресс, 1989. С.39-40
3. Murodjon o'g'li, Usmonaliyev Ikromjon. "SOCIO-PHILOSOPHICAL AND PEDAGOGICAL INTERPRETATION OF THE CONCEPTS OF "HISTORICAL THINKING" AND "PROFESSIONAL COMPETENCE"." *Ethiopian International Journal of Multidisciplinary Research* 11.05 (2024): 180-183.